

rini anlattığı *İzâletü'r-reyb, Cünnetü'l-mürîd dâne'l-merîd*, Mâsinâ Emîri Şehu Ahmedü'ye verdiği cevapları topladığı *el-Ecvibetü'l-Fûlâniyye* bölge tarihi ve özellikle Kunte kabilesinin tarihi açısından önemlidir. Diğer başlıca eserleri de şunlardır: *el-Ecvibe 'an mesâ'ili'l-fıkhıyye, Risâle fi hukuķi'n-nisâ'*, *el-Aķidetü's-sünniyye, Şerhu ismil-lâhi'l-a'zam, er-Ravzû'l-ħasîb şerhu Nefhi't-tîb, Cevâb 'an selâsi mesâ'il bi'l-virdi'l-Kâdirî, Şerhu ħizbi'l-esrâr, Selâsü ħaşâ'id fi medhi'r-Resûl, Risâle ilâ Aħmed Lübbü el-Fûlânî emîru Mâsinâ, Maķâle fi'l-aĥlâķi'd-dîniyye ve'l-va'z, el-Vaşıyyetü'l-fâĥire.*

Sîdî Muhammed'in 1217 (1802) yılında doğan oğlu Ahmed el-Bekkâ öğrenimini dedesinin ve babasının yanında tamamladı. Babasının vefatı üzerine yerine geçen ağabeyi Sîdî el-Muhtâr es-Sagîr ile birlikte 1831'de Tinbüktü'ye yerleşti. Ağabeyi 1264'te (1848) vefat edince Muhtârîyye tarikatının başına geçti. Tarikat ona nisbetle Bekkâiyye diye de anılmaktadır. Mâsinâ, Sokoto, Hogar ve Tuvât'a birçok defa seyahat etti. Onun dönemi, el-Hâc Ömer'in Tukulör Devleti'ni kurması ve Avrupalı seyyahların bölgeye gelmeleriyle hareketli hadiseler sahne oldu. el-Hac Ömer'e karşı Mâsinâ emîriyle beraber hareket eden ve el-Hâc Ömer'in temsil ettiği Ticânîliğin kendi bölgesinde yayılmasını istemeyen Ahmed el-Bekkâ, Mâsinâ ve Segu hâkimlerinin güçlerini birleştirerek ona karşı gelmelerini sağladı. 1862'de Hamdallahî'nin el-Hâc Ömer'in eline geçmesi üzerine onunla barış yapmak için uğraştı. el-Hâc Ömer ondan Hamdallahî'ye gelip bağlılığını bildirmesini isteyince Ahmed el-Bekkâ, Kunte birliklerini savaşa sokarak Mâsinâ ordusuna destek verdi. el-Hâc Ömer'in 1864'te ölmesi üzerine Mâsinâ ile ittifakı bozuldu. Bunu fırsat bilen Bandiagara'daki Ticânîler saldırıya geçerek 1281 (1864-65) yılında Ahmed el-Bekkâ'yı öldürdüler.

Otuzu şiir kitabı olmak üzere Ahmed el-Bekkâ'nın kaleme aldığı 100'den fazla eserden altmış kadarı Tinbüktü Ahmed Baba Dokümantasyon ve Tarih Araştırmaları Merkezi'nde muhafaza edilmektedir. Eserlerinden bazıları şunlardır: *Urcûzetü'l-mezâhibi'l-erba'a, Risâle fi ħukmi bey'i'l-milħ bi't-ħa'âm, Mesâlikü'l-cinân, Ķaşîde fi medhi'r-Resûl, Ķaşâ'id fi't-tevhîd, Selâsü resâ'il ilâ Fûlânî Mâsîne, Risâle ile'l-emîr Aħ-*

med b. eş-Şeyħ Ahmed el-Fûlânî, Risâle fi şe'ni ħayfihi'l-İngilizî (Barth), Manzûmât mütenevvi'a, Risâle ilâ ih-vânihi mine'l-Fûlân, Risâle ilâ ebnâ'i 'ammihî.

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed b. Ebû Bekir el-Vülâtî, *Fethu's-şekür fi ma'rifeti a'yâni 'ulemâ'i'l-Tekrûr* (nşr. M. İbrâhim el-Kettânî - Muhammed Hâccî), Beyrut 1401/1981, s. 152-153; J. C. Froelich, *Les musulmans d'Afrique noire*, Paris 1962, s. 222-227; M. Abitbol, *Tombouctou et les Arma*, Paris 1979, s. 187, 193, 226, 228-231, 236-238; Mahmoud Abdou Zouber, "al-Shaykh al-Sîdî al-Mukhtar al-Kabîr (1729-1811)", *Culture et civilisation islamiques - Le Mali*, Rabat 1988, s. 216-220; Sîdî Amar Ould Ely, "al-Kuntî al-Shaykh Sîdî Muhammad", *a.g.e.*, s. 229-234; a.m.f., "Ahmad al-Bakkay (1803-1869)", *a.g.e.*, s. 245-252; Mohamed Ould Cheick, "Shaykh Bay al-Kuntî", *a.g.e.*, s. 266-272; Ab-dülhay el-Kettânî, *et-Terâtibü'l-idârîyye* (Özel), I, 136; *Fihrisü maĥtûâtî Merkezi Aħmed Bâ-bâ li't-teuşiķ ve'l-buĥûsi't-târîĥiyye bi-Tim-büktü*, London 1995-98, I-V, tür.yer.; J. O. Hun-wick, *Arabic Literature of Africa: The Writings of Central Sudanic Africa*, Leiden 1995, II, tür.yer.; a.m.f., "Kunta", *EP* (Fr.), V, 393-396; Ahmed Vüld Muhammed Yahya, *Fihrisü maĥtûâtî Şin-ķiķ ve Vâdân* (nşr. U. Rebstock), London 1417/1997, tür.yer.; Ismael Hamet, "Littérature arabe saharienne", *RMM*, XII/10 (1910), s. 194-213; sy. XII/11 (1910), s. 380-405; a.m.f., "Les Kounta", *a.e.*, XV/9 (1911), s. 302-318; Abdelkader Zebadia, "The Career of Ahmed al-Bakkay in the Oral Evidences and Recorded Documents", *RHM*, sy. 3 (1975), s. 75-83; C. C. Stewart, "Bakka'i al-Kuntî, Ahmad al", *The Oxford Encyclopedia of the Modern Islamic World* (ed. J. L. Esposito), Oxford 1995, I, 182-184.

AHMET KAVAS

KÜNYE (الكنية)

Arap toplumlarında
kişiler için kullanılan
ve genelde ebû kelimesiyle yapılan
tanıtıcı ibare.

Sözlükte "maksadı üstü kapalı ve dolaylı şekilde anlatma, kinayeli söz söyleme" mânâsındaki *kinâye* ile aynı kökten gelen *künye* Ebû'l-Kâsım, Ebû Bekir, Ümmü Seleme, Ümmü Zeyneb gibi kişinin daha çok ilk çocuğuna izâfetle anılması ifade eder. Kişinin İbn Uleyye, İbn Ömer, İbn ammi Resûlillah, İbn Abdülmuttalib, Uhtü Hârûn, Ebû Mûsâ, Ammü Resûlillah gibi anne, baba, dede, kardeş, amca, hala, dayı, teyze vb. yakınlarından birine izâfesinin künye olup olmadığında ihtilâf edilmiştir. Bu tür izâfeler daha çok, bir yakınıyla anılmanın kişiyi daha iyi tanıtaacağı veya ona bir şeref kazandıracığı

düşüncesiyle yapılır. Medih, zem ve vasıf ifade eden izâfeler künye değil lakap sayılır. Künye, yazım geleneğinde lakaptan sonra ve isimle nisbeden önce yazılır.

Künyenin menşei hakkında değişik görüşler vardır. İbnü'l-Esir başlangıcını bir Arap hükümdarının hikâyesine dayandırırken (*Kitâbü'l-Muraşşâ'*, s. 26) Hüseyinî bunun, daha mantıklı bir ihtimalle geçmişte düşmanlıkların hiç eksilmediği Arap yarımadasında kişinin adını gizleme ihtiyacından doğmuş olabileceğini ileri sürmektedir (*Türâşünâ*, IV/4 [17], s. 10). Künye, fazilet veya uğur getireceği ümidiyle karşıt anlam belirtmek veya kişinin, hayvanın yahut eşyanın tanınan bir özelliğini ifade için de yapılır. Bazan bir kimse çocuğuna meselâ "ebû'l-fazl" künyesini vererek onun faziletli biri olmasını umar. Künye bazan da âmâ için "ebû basîr" (görenin babası), Azrâil yahut ölüm için "ebû yahyâ" (hayatın babası) denilmesi gibi aksi anlam üzere kullanılır. İbn Manzûr künyenin, tamamen isminin alarak veya anılması hoş görülmediği zaman gizlenmesi amacıyla yahut saygı ifadesi olarak kullanıldığını söyler (*Lisânü'l-'Arab*, "kny" md.). Arap geleneğinde yaş, mevki ve fazilet bakımından üstün olan kimselere künyeleriyle hitap etmek âdaptan sayılır, özellikle emîrler bunun aksine davranılmasını ve kendilerine adlarıyla hitap edilmesini hakaret kabul ederlerdi. Bundan dolayı Kur'an'da Ebû Leheb'in künyesinin zikredilmesi (Tebbet 111/1), onun kişiliğinin saygınlığına değil adının (Abdüluz-zâ) "puta kulluk" anlamı taşımasına yolunmuştur. Ayrıca kâfir ve müşrikler künyeleriyle meşhur iseler bu şekilde anılmalarında bir sakınca görülmemiştir; nitekim Hz. Peygamber'in amcası Ebû Tâlib iman etmediği halde künyesiyle tanıyorduk.

Künye kız veya erkek ayırımı yapılmaksızın en büyük çocuğa göre verildiğinden Resûl-i Ekrem, Ebû'l-Kâsım künyesini ilk çocuğu olan Kâsım'dan alırken sahâbeden Temîm ed-Dârî kızının adıyla Ebû Rukayye şeklinde künyelenmiştir. Öte yandan diğer çocuklarından birinin veya birkaçının adıyla künyelenenler de bulunuyordu. Oğlu İbrâhim doğduğunda Cebrâil'in Hz. Peygamber'e "Yâ ebâ İbrâhim" diye hitap ettiği rivayet edilir (Dûlâbî, I, 10). Hz. Osman'ın Ebû Amr, Ebû Abdullah ve Ebû Leylâ şeklinde üç künyesi vardı. Hz. Ali'nin asıl künyesi Ebû'l-Hasan olmakla birlikte Resûl-i Ekrem kendisine Ebû Tûrâb da (toprak babası) derdi; an-

cak İbnü's-Salâh bunun künye şeklinde lakap olduğunu söyler (*Muḳaddimetü İbni's-Şalâh*, s. 200). Künye öne çıkan bazı özelliklere, maharet ve kabiliyete göre veriliyordu: "ebû's-seyf" (kılıç babası [ustası]) gibi. Hz. Peygamber, yanlış anlamalara yol açan veya çirkin mânalar taşıyan bazı ad ve künyeleri değiştirmiştir. Önemli bir davayı çözdüğü için kabilesinde Ebû'l-Hakem künyesiyle anılan sahâbîyi, "Hakem hükmün sahibi Allah'tır" diyerek büyük oğlunun adıyla Ebû Şüreyh şeklinde künyelemiştir (Ebû Dâvûd, "Edeb", 70). Aynı şekilde hemen her konuda çok bilgili bir kişi olduğu için yine Ebû'l-Hakem künyesiyle tanınan Ebû Cehil'e "bilgisizlik babası" anlamındaki yeni künyesini de ilâhî gerçeği anlamamakta direndiği için Resûl-i Ekrem takmıştır. Hz. Peygamber, kendi künyesinin kullanılmasını hitapta doğuracağı bazı sakıncalar yüzünden yasaklamıştır. Bu konuda mezhepler arasında ihtilâf çıkmış, Şâfiîler bunu onun hayatta olduğu sürece künyesinin kullanılması ile sınırlarken diğerleri yasaklamayı ad ve künyesinin beraber alınmasına tahsis etmişlerdir (Kalkaşendî, V, 408). Nitekim bir rivayete göre Resûl-i Ekrem, adını alan kimsenin künyesini ve künyesini alanın adını almasını yasaklamıştır. Ancak on sahâbînin Hz. Peygamber'in adını ve künyesini birlikte aldıkları bilinmekte ve onun bu duruma söz konusu kişilerin kendisine olan sevgilerinden dolayı müsamaha gösterdiği anlaşılmaktadır (Ebû Abdullah İbn Mende, s. 8, 21-23).

Çocuksuz kimseleri ve küçük çocukları künyelemek câiz görülmüştür. Nitekim Resûl-i Ekrem, Abdullah b. Zübeyr'i henüz bebekken dedesinin künyesiyle (Ebû Bekir) künyelemiş, çocuğu olmadığı halde Hz. Âişe künyelenmek isteyince de ona yeğeni Abdullah'ın (Abdullah b. Zübeyr) adıyla Ümmü Abdullah künyesini vermiştir (İbnü'l-Esîr, s. 27). Ebû Bekir gibi künyeleriyle anılan kimselerin isimleri nâdiren kullanılır; çünkü onların künyeleri isimlerinin yerini almıştır. Bu konuda, sahâbeden Ebû Hüreyre'nin beslediği bir kedi yavrusu sebebiyle adını unutturacak kadar öne çıkan "kedicik babası" anlamındaki künye ile tanınması meşhurdur.

İbnü'l-Esîr, *Kitâbü'l-Muraşşâ'da* künyenin aslını teşkil eden "eb" (baba) ve "ümm" (anne) kelimelerinin yanında "ibn" (oğul), "bint" (kız) ile "zû, zât" (sahip) kelimelerine izâfetle türetilmiş çok sayıda

künyeyi zikreder. Bunlara "bir şeyin aslı, özü, sahibi, kaynağı, varlık sebebi ve en mâhiri" gibi anlamlar verilerek insan, hayvan, bitki, yer, tabiat olayları, hastalıklar ve çeşitli eşya için çoğu zamanla isimleşmiş pek çok künye üretilmiştir: "Ebû'l-beşer" (insanlığın babası, Hz. Âdem); "ümmü'l-kurâ" (karyelerin anası, Mekke); "ebû'l-bu'd" (uzaklıkların babası, uçsuz bucaksız çöl); "ümmü'l-habâis, ümmü'l-âsâm" (çirkinliklerin / günahların anası, içki); "ibnû's-sebîl" (yol oğlu, yolcu); "ibnû'l-arz" (yer oğlu, garip yolcu); "bint ineb" (üzümün kızı, şarap); "bintü'l-cebel" (dağın kızı, aksiseda); "zû'l-celâl" (ululuk sahibi, Allah), "zû'l-fekâr" (iki çatal sahibi, Hz. Ali'nin kılıcı); "zâtü'l-hareke" (kendi kendine hareket edebilen cisim); "zâtü'r-rie" (akciğer iltihabı, zatürre) gibi.

Hadis ilminde II. (VIII.) yüzyıldan sonra râvî sayısının artıp benzer isimlerin çoğalması râvîlerin birbirine karıştırılmasına yol açmış, buna bağlı olarak künye bilgisine ihtiyaç duyulmuştur. Künyeye dair ilk eserlerin Ahmed b. Hanbel, Bu-hârî, Müslim, Nesâî, Ali b. Medîni, İbn Ebû Hâtim, İbn Hibbân, Hâkim en-Nisâbûrî ve Ebû Bişr ed-Dûlâbî gibi muhadisler tarafından yazıldığı görülür (Kettânî, s. 120-121). Ayrıca tabakat, ricâl ve tarih kitaplarında râvîlerin biyografilerinde künyelerinden mutlaka söz edilir, bazılarında ise bu konuya müstakil bölümler ayrılmıştır. İbnü's-Salâh râvîleri hem künyesi hem ismi olanlar, künyeleriyle tanınıp ismi bilinmeyenler, ismi ve künyesi olduğu halde künye ile lakaplananlar, iki veya daha çok künyesi olanlar, ismi bilinen, fakat künyesinde ihtilâf edilenler, künyesi bilinip isminde ihtilâf edilenler, az da olsa hem isminde hem künyesinde ihtilâf bulunanlar, ismi ve künyesinde ihtilâf bulunmayanlar, ismi bilindiği halde künyesiyle meşhur olanlar şeklinde dokuz gruba ayırır (*Muḳaddimetü İbni's-Şalâh*, s. 198-202). Künye konusunda yukarıda anılanlar dışında İbn Adî, Halife b. Hayyât, Muhammed b. Habîb, Ebû İsâ et-Tirmizî, İbn Abdülber en-Nemerî, Zehebî, Süyûtî, Murtazâ ez-Zebidî gibi âlimler de eser yazmışlardır. Ayrıca ıle-mâ, edip, şair ve ümerâdan ünlü kişilerin künye ve lakaplarıyla ilgili eserler kaleme alınmıştır; Şeyh Abbas el-Kummî'nin *el-Künâ ve'l-elḳâb*'ı bu türden bir çalışmadır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, "kny" md.; Ebû Dâvûd, "Edeb", 70; Dûlâbî, *el-Künâ ve'l-esmâ*,

Beirut 1999, I, 10, 17-18; Ebû Abdullah İbn Mende, *Fethu'l-bâb fi'l-künâ ve'l-elḳâb* (nşr. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fâryâbî), Riyad 1417/1996, s. 8, 18-23; İbnü'l-Esîr, *Kitâbü'l-Muraşşâ* (nşr. Fehmî Sa'd), Beirut 1992, s. 26, 27, 39, 40, 67, 150, 214, 264; İbnü's-Salâh, *Muḳaddimetü İbni's-Şalâh* (nşr. Mustafa Dîb el-Bugâ), Dimaşk 1984, s. 198-202; Safedî, *el-Vâfi*, I, 33-34; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ* (Şemseddin), V, 406-411; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 120-121; Saîd Seyyid Ubâde, *Edebü't-tesmiye fi'l-beyâni'n-nebevî*, [baskı yeri yok] 1983 (Dâru Mısır), s. 21-22; Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1992, s. 83-86; Seyyid Muhammed Rizâ el-Hüseynî, "el-Künye: Hâḳîkatühâ ve mizâtühâ ve eserühâ fi'l-ḳâdâra ve'l-'ulûmü'l-İslâmiyye", *Türâşünâ*, IV/4 (17), Kum 1409, s. 7 (727) vd.; Samar'kadi, "The Ancient Arab's Word as Portrayed in Their Metaphorical Usage of Kinship Expressions (Kuna)", *al-Abḥath*, XXXIX, Beirut 1991, s. 61-72; A. J. Wensinck, "Kunya", *EP* (Ing.), V, 395-396.

NEBİ BOZKURT

KÜR

Eski bir ölçek.

İlk önce Sumerler'in hüküm sürdüğü Bâbil (Irak) topraklarında daha çok kuru gıdanın ölçümünde kullanılan kürrün Sumerce'deki aslı gurdur. Akkadca kurru, İbrânicce kor, Ârâmicce kûrâ, Asurcakâru, Süryânicce kûr, kûrâ, Ermenice kûr, kor, korâ, Grekçe koros, Latince corus, Arapça kür kelimeleri de aynı asıldan gelmektedir. Halbuki Costantia (Kıbrıs) piskoposu Aziz Epiphanius (ö. 403) kelimenin etimolojik tahlilinde bir yandan İbrânicce'den alındığını belirtirken diğer yandan aslen Süryânicce'de "yığın" anlamına gelen kerce kelimesiyle ilişkisine işaret etmektedir. Buna göre 30 müdy (Latince modius) üst üste yığıldığında bir deve yükü oluşturur (*Epiphanius' Treatise*, s. 40). Uygurca'da kur, küre, küri ve küre gibi farklı şekillerde telaffuz edilen yaklaşık 22,4 kilogramlık tahıl ölçüğünün (Räsänen, s. 310; Clauson, s. 737) kür ile ilişkisi araştırılmaya değer. Kelime bazı Avrupa dillerinde cor, cora, core ve kor şeklinde kullanılmıştır.

Kür (kor) Yeni Ahid'de bir tahıl ölçüğü olarak geçmektedir (Luka, 16/7). İbrâhim en-Nehâf, İbn Sîrîn ve Hasan b. Sâlih gibi tâbiînden gelen bazı rivayetlerde 1 kür hacmindeki suyun necâset tutmayacağı belirtilmektedir (Abdürrezzâk es-San'ânî, I, 81).

Diğer ölçü birimleri gibi kürrün de dönem, bölge ve ölçülen şeyin cins ya da vasfına göre farklı değerler aldığı, ayrıca